

КОНТРОЛЪТ И ОДИТЪТ - ИНСТРУМЕНТИ ЗА ПРЕДОТВРАТЯВАНЕ НА ИКОНОМИЧЕСКИТЕ ИЗМАМИ

Благица Йованова, Асс. м-р
Александар Костадиновски, Доц. д-р
Оливера Ѓоргиева-Трајковска, Доц. д-р

CONTROL AND AUDIT – TOOLS FOR PREVENTING ECONOMY FRAUDS

Blagica Jovanova, Asst. M.Sc
Aleksandar Kostadinovski, Assoc. Prof. PhD
Olivera Gorgieva-Trajkovska, Assoc. Prof. PhD

Анотация: Счетоводството като информационна и контролна система изпълнява редица функции. Независимо от частично дискуссионния характер за състава и съдържанието на функциите на счетоводството, особено място сред тях заема контролната. От една страна, счетоводството осъществява контрол върху наличните активи в организацията, а от друга страна – се използва като инструмент за информационно осигуряване при външен и вътрешен контрол и одит. Това е така, тъй като цифровите данни и информацията, която генерира счетоводството има съществено значение за набирането на факти и доказателства при контролната дейност.

Ключови думи: икономически измами, контрол, одит, счетоводство, стопански престъпления.

Abstract: Accounting as an information and control system performs several functions. Despite partial discussion on the composition and content of accounting functions, especially among them takes control. On the one hand, accounting controls the available assets of the organization, on the other hand - is used as a tool for providing information for external and internal control and audit. This is because digital data and information generated accounting is essential for recruitment of facts and evidence in the control activity.

Key words: economic, fraud control, audit, accounting, business crimes.

Увод

Одитът и контролът – несъмнено имат съществено значение за подобряване както на общата дейност на организацията, така и на дейностите, конкретно насочени към преодоляване на слабости в организацията. Предпоставките за наличието на слабости пък са типични и за проявата на порока, наречен икономическа измама. По този начин се прави и връзка между правото и правните норми, от една страна, и счетоводството, одитът и контрола – от друга страна.

За да се прояви като такъв инструмент, счетоводството следва да създаде адекватна на нуждите на контрола и одита информация.

Така, счетоводството се превръща в средство и техника за защита на интересите на собствениците на капитала – респективно – активите на предприятието. Поради посочената връзка и зависимост между счетоводството и контрола и одита на практика

се постига определена приемственост, последователност и взаимодействие при постигане на целите на организацията.

Самият одит се използва като средство за разкриване на зависимости при възникването, функционирането и отмирането на определени икономически субекти.

Търсенето на причинно-следствените връзки във възникването и развитието на обектите пък позволява да се разкриват отклонения в поведението им, както и в резултатите от тяхното функциониране. Освен това се установяват размерите на отклоненията, тенденциите, причините и факторите за тяхното възникване, като тук – отново може да се каже, че като съществено отклонение икономическата измама е в прерогативите на одита.

От позициите на непосредствената практическа дейност, одитът и контролът позволяват правилно да се прецени риска, да се изграждат адекватни планове и програми за контрол, съответстващи на реалната потребност от неговото осъществяване. Следователно, одитът и контролът са средства за установяване на риска, в това число – и от икономически измами, за тяхното ограничаване в определени разумни граници.

Борбата със злоупотребите и измамите следва да бъде постоянно усилие и компаниите и организациите не трябва да понижават своята бдителност. Независимо от повишаването на броя на разкритите злоупотреби и икономически измами и на ефективността на системите за управление на риска, винаги ще има индивиди, които имат стимули и са в състояние да усъвършенстват начините за извършване на измами и имат възможност да заобиколят или избегнат проверките. Тъй като не е възможно стопанските престъпления да бъдат изкоренени напълно, организациите трябва непрекъснато да прилагат и усъвършенстват мерките за контрол и да повишават лоялността на служителите си, за да са сигурни, че не се създава среда, в която злоупотребите да процъфтяват.

Въпреки че, директните загуби от измами са значителни сами по себе си, не трябва да се подценяват и вторичните щети, т.е. накръняване на имиджа на компанията и доверието на клиентите, спад в цената на акциите и доверието на акционерите, влошаване на взаимоотношенията с доставчици, загуба на мотивация от персонала, което може да доведе до намаляване на продуктивността. Макар и трудни за изчисление, вторичните щети могат да доведат до значителни загуби за предприятията.

Борбата срещу икономическите измами трябва да бъде непрекъснат процес. За да се управлява рискът от стопански престъпления, каквото представлява измамата е необходимо да се извършва постоянна преоценка на съществуващите системи за одит и контрол.

Разбира се, също толкова важно е компаниите да се стремят да налагат корпоративна култура с ясни етични правила на поведение, за да е ясно, че по отношение на всеки извършител на злоупотреби, независимо от позицията и функциите му в компанията, ще бъдат прилагани едни и същи санкции, но пък използването на средствата на одита и контрола гарантира освен превенция на процесите, свързани с икономическите измами, но и управление на риска срещу тези измами.

Всъщност, двата процеса са свързани – както при всички престъпления и нежелани бизнес рискове, най-важно е да се премине от действия, следващи извършени престъпления, към изграждане на серия от превантивни мерки.

Това, от своя страна, може да се постигне само чрез добре планиран подход към изграждане на култура, в това число и икономическа, на нетърпимост към измами, като се започне от висшия мениджмънт, правилната стратегия за превенция и контроли, съобразени с процесите, нуждите, ресурсите и възможностите на организацията, както и наличието на мениджъри на всякакво управленско ниво и служители, обучени

и подготвени да реагират адекватно на предизвикателствата на едно стопанско престъпление, каквото е измамата.

Вредата от икономическите измами отдавна е във фокуса на мениджърите, икономистите, журналистите и академичните труженици, тъй като с разширяване на международните връзки и сътрудничество, с нарастване на процеси като глобализация, подобряване на бизнес средата за инвестиции и други – нарастват и възможностите за осъществяване на икономически измами както в публичния, така и в частния сектор. Следва да се посочи, че икономическа измама – като понятие – носи доста сложен правно-юридически и икономическо-социален заряд, като за целите на настоящия доклад под икономическа измама ще се разбира в най-общ план – отклоняване на средства и/или активи от вътрешни за организацията лица или външни такива с цел собствена облага и като съществена форма за ощетяване на организацията.

Счита се, обаче, че срещу икономическите измами има и съществени и ефективни възможности за въздействие – това са контрола и одита. Следва да се посочи, че между двата типа въздействие има съществена разлика – още повече – тази разлика се задълбочава, ако се има предвид типа сектор – публичен – частен. Цел на настоящия доклад е да разгледа как и по какъв начин одита и контрола могат да противодействат на измамите в частния сектор.

Контролът и неговото значение за предотвратяване на икономически измами

Една от съществените задачи на контрола е информационното осигуряване на управлението и регулирането на поведението на неговите обекти. Конкретните субекти на контрола при изграждането и функционирането на информационните системи се водят от приоритетите, задачите, техниките и способите за въздействие, регламентиранни със съответните нормативни актове. [2]

От друга страна, при наличието на добре информирано ръководство – осъществяването на икономическата измама е ако не невъзможно, то поне трудно осъществимо. Това е така, поради следните причини:

- ако ръководството има информация за отделните направления на дейността и отклоненията от тях, то ще вземе навременни мерки за преустановяване на тези отклонения;
- ако ръководството има постоянна връзка с контролния орган, то то ще има и информация по отношение на евентуалните нередности в организацията, тъй като контролният орган- чрез доклади или други ще направи обоснова на нередностите и на начина на тяхното коригиране;
- контролът набира и обработва своеобразна информация, анализът на която може да доведе до възможността да се установи къде се намират „тесните“ места в организацията, което пък – по същество – е важно средство за предотвратяване на икономически измами;
- контролът – чрез различни способности – може да предостави информация по отношение на извършителите на тези измами.

Икономическите измами често стават с текущите активи на компанията. В този смисъл, органите за контрол могат да изследват редица показатели, по-съществените от които са:

- обем на производството и реализацията на продукцията;
- видове продукция, в т.ч. и в рамките на отделните части на периода – на склад или изпратена на клиенти;
- себестойност на продукцията по плана;
- налични материали – особено спрямо планираните и пр.

Това при всички случаи би допринесло за анализиране на евентуални отклонения или пък – за представяне пред ръководството на информация по отношение на това – кои и как са причинителите на съответните икономически измами – в кое звено, в кой сектор на предприятието, по какъв начин и други.

За целта, разбира се, контролът трябва да разполага с отчетни и извънотчетни източници на информация, като отчетните източници на информация включват четири основни елемента:

- отчетните документи,
- годишния финансов отчет,
- счетоводната политика
- отчета (доклада) за управлението.

Извънотчетните източници на информация нямат предварително регламентирана форма и съдържание, както и начин на съставяне и представяне. Поради това те са изключително разнообразни по форма, съдържание, предназначение и състав на информацията. Те възникват обикновено извън основните нужди и потребности на контрола. Намират приложение в две основни направления на контролната дейност:

- за предварително насочване органите за контрол за възможните конфликтни точки от дейността на проверяваното предприятие или физическо лице,
- за доказване на определени негативни факти от дейността на обекта на контрола. [2]

При наличие на тези източници, заедно с използване на специфичните способности на контрола /измерване, наблюдение, сравнение и други/, контролните органи би следвало да могат да осъществят анализи по отношение на законността или пък – обратното – незаконността на извършените от отделните лица действия.

Наред с това, контролът трябва да обръща съществено внимание на договорната структура на предприятието за измами. Информацията от договорите се използва от гледна точка на установяване на законосъобразност и целесъобразност на поведението на предприятието и от позициите на установяване на отклонения спрямо предписаното поведение и резултат. Това е така, тъй като, най-често:

- договорите се сключват за дълъг период от време;
- те са свързани с трети лица, много често – не добре познати за предприятието, което може да бъде предпоставка за измама;
- договорите много често са за продължителен период от време, което също може да бъде предпоставка за измама;
- договорите са насочени към различни аспекти от дейността на предприятието, което означава, че ръководството би било затруднено да следи прилагането на точно определените отношения в тях. Това обаче, успешно може да направи контролът.

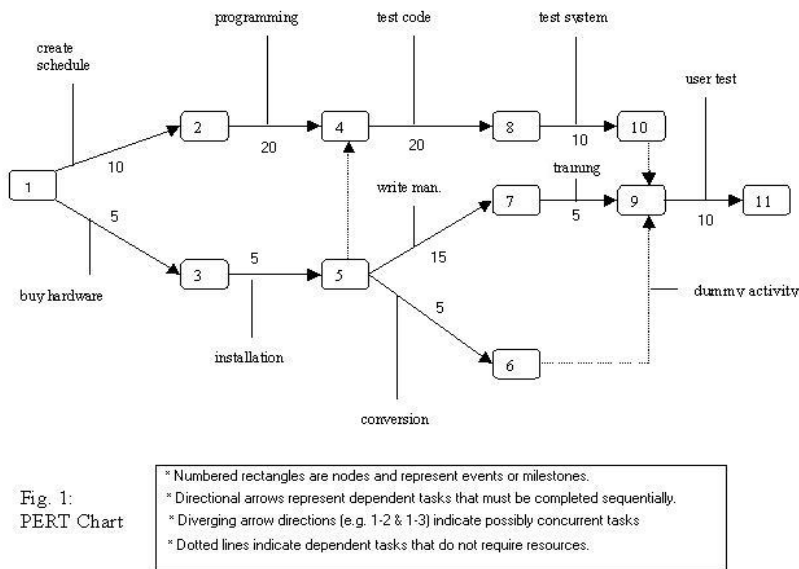
Какви техники може да използва контролът за анализ на евентуалните отклонения и измами?

На първо място и една от важните техники, това е анализът на бюджета. Контролният орган може да:

- проследи заложените бюджетни цифри;
- да ги сравни с цифрите в предходни периоди;
- да анализира дали има отклонения;
- да анализира дали има закриване на пера и откриване на нови бюджетни пера;
- да прецени дали това е законосъобразно и в условията на предприятията от компанията политика.

Друга техника, която може да се използва е техниката PERT, която представлява контролна техника за преглед и оценка на програми (проекти), която разделя даден проект на група от събития, подрежда събитията според техния приоритет и установя-

ва времето на приключване на всяко събитие. PERT се характеризира с това, че PERT дава възможност да се намери "критичния път", т.е. редът от събития, който определя минимално необходимото време за извършване на дадена дейност. Всяко отклонение от това следва да бъде анализирано от контрола, защото може да е индикация за измама. [2] В този смисъл, от техника за анализ на проекти, PERT може да бъде полезна на контрола като техника за проследяване на отклоненията от програмата и политиката на компанията: [5]

Фигура 1. Принцип на PERT-анализа

Много важна техника, която също може да се използва е техниката на причинно-следствения анализ – при нея се използват т.нар. диаграми тип рибна кост, за да се определят причините за възникналите проблеми. Започва се с определяне на проблема (главата на рибата) и възможните причини се групират в категории, при което всяка категория представлява отделна част от гръбнака на скелета. Причините, групирани в дадена категория се изписват на реда, съответстващ на конкретната част. Най-скоро възникналите причини се разполагат най-близо до дефиницията на проблема.

Контролът, разбира се, използва и статистическите техники, чрез които става възможно откриването и анализа на риска от измами, тъй като статистическите контроли могат да се използват за наблюдение на статуса на всеки един процес, при който са възможни случайни отклонения. [2] Полезността на тези методи произтича от изменчивостта на отделните процеси, което статистиката успява особено успешно да обхване. [3]

Одитът и неговото значение за предотвратяване на икономическите измами

Одитът се определя като "системен процес на обективно събиране и оценяване на доказателства относно твърдения за действия и събития с икономически характер, за да се установи степента на съответствие между твърденията и установените критерии и представяне на резултатите на заинтересовани потребители." [4]

В практиката съществуват различни видове одит – независим одит, вътрешен одит, външен одит, одит в публичния сектор и други, като одитът – подобно на контрола – определено има възможности за преодоляване на проблемите, свързани с икономическите измами, най-вече поради наличните техники и прийоми, които използва.

Това е така, тъй като конкретна задача на вътрешния одит е да се наблюдават системите за контрол на управлението и да се отчетат пред висшия мениджмънт слабостите, както и да се правят препоръки за подобрения.

Следователно и на първо място, одитът има възможност да предотврати икономическите измами, свързани или извършени от ръководството. Това е много важно, тъй като известно е, че едни от най-големите измами се извършват именно от мениджърите – тук е достатъчно да се припомни емблематичния случай на Енрон.

Наред с това, одитът може да измери ефективността на разходваните средства и да установи дали има икономията на административни дейности в съответствие със законните административни принципи и практики, както и с управленските политики и дали не са отклонени средства в това отношение. Одитът може да измери ефективността при използването на човешките, финансови и други ресурси, включително проверка на информационните системи, мерките, свързани с изпълнението и мониторинга, и процедурите, следвани от одитираните организации, за поправяне на откритите недостатъци.

Одиторите извършват много дейности с основна цел редуциране на риска от изразяване на неподходящо мнение за финансовите отчети, което означава, че те могат да извършат мониторинг на законосъобразността и честността на представената информация по отношение на дейността и състоянието на предприятието. [1]

Резултати

Одитът, както и контролът са практики добре известни и познати в съвременната организация. Те използват различни техники, методи и средства, като използваните техники и прийоми успешно могат да съдействат за намаляване, предотвратяване, избягване или разкриване на икономически измами. Това е така, поради следните причини:

- освен – както бе споменато- поради наличните прийоми, но и поради факта, че одиторите и контролорите получават вътрешна информация, която – базирайки се на техния опит и познания – може да съдейства за предотвратяване на измамите;
- одиторите нямат, но контролорите могат да имат компетенции да въздействат на ръководството, в това число и да издават разпоредби по отношение на подобряване на практиките на управление на организацията;
- одиторите, от своя страна, следят и финансовата отчетност, което означава, че имат възможност да следят за опити за измами в тази отчетност – а това е особено важно, още повече като се има предвид опитите за измами от началото на века именно чрез финансовите отчети – практиката на Енрон;
- и двата типа органи – както одиторите, така и контролорите освен, че могат да взаимодействат помежду си, но и могат да сигнализират органите на реда за установени измами, което означава допълнително разследване чрез методите,

установени в съответния Наказателен кодекс – например специални разузнавателни средства и подобни и по този начин – да бъдат заловени, съответно – съдебно детерминирани съответните виновни лица.

Изводи

За съжаление, редица са факторите, които обуславят наличието на икономически измами в съвременното – това са фактори, свързани с глобализацията, с разширяване на бизнеса, разделяне на собствеността от контрола, като обаче има и техники, които могат да позволят тези измами да се минимизират. Това са техниките на контрола и одита, като осъзнаването на тяхното значение от страна на ръководството е фактор и предпоставка за по-пълноценното им използване не само по отношение на общо икономическите и/ или управленски цели в предприятието, но и по отношение на икономическите измами или престъпления. На практика, ръководителите на предприятията трябва да осъществяват плътно сътрудничество с одиторите и контролорите, за да гарантират по-малко щети и по-коректно отношение от страна на сътрудниците си. Наред с това, изпълнението на предписанията на тези органи ще гарантира повече цели – и законосъобразност при изпълнение на дейностите на ръководството.

Литература

1. Донеv, К., и кол. Теория на финансовия контрол. Наука и икономика, Вн., 2010
2. Иванов, Г., и др. Вътрешен контрол. Уч. Пособие за дистанционно обучение. С. А. „Д.А.Ценоv”, Св., 2008
3. Тасев, Г., и др. Приложение Приложение на статистическите методи в системите за управление на качеството. Шумен, 2007
4. Юдина, Г.А., Теоретические, организационно-правовье и методические основь аудита Красноярск, 2005
5. PART chart (Program Evaluation Review Technique)
<http://searchsoftwarequality.techtarget.com/definition/PERT-chart>, sited on Jan 15, 2012

Contacts:

1. Ass. Blagica Jovanova Ms.c.
"Goce Delcev" University
Faculty of Economics, Stip
"Krstе Misirkov" bb – Stip P.O. box 201
Republic of Macedonia
Mobil. +389/75 214 230
e-mail: blagica.jovanova@ugd.edu.mk
<http://www.ugd.edu.mk>

3. Ass. Prof. Olivera Gorgieva-Trajkovska Doc.d-r
"Goce Delcev" University
Faculty of Economics – Stip
"Krstе Misirkov" bb – Stip P.O. box 201
Republic of Macedonia
Mobil. +389/ 75 499 789
e-mail: olivera.trajkovska@ugd.edu.mk
<http://www.ugd.edu.mk>

2. Ass. Prof. Aleksandar Kostadinovski Doc.d-r
"Goce Delcev" University
Faculty of Economics, Stip
"Krstе Misirkov" bb – Stip P.O. box 201
Republic of Macedonia
Mobil. +389/ 75 426 568
e-mail: aleksandar.kostadinovski@ugd.edu.mk
<http://www.ugd.edu.mk>